

הג'יראף - כשרותו לאכילה

ראשי פרקים

- א. הזמר הוא הג'יראף
- ב. התחש הוא הג'יראף
- ג. חיה נאכלת במסורת או בסימניה?
- ד. סיבות לאיסור ודחייתן
- ה. התחדשות הויכוח בימינו
- ו. סיכום

א. הזמר הוא הג'יראף

בפסוק "זאת הבהמה אשר תאכלו... איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר" (דברים יד, ד-ה) תרגם רב סעדיה גאון: זמר - אלזראפה. זוהי הג'יראפה, שכן הוא שמה גם בערבית, וכפי שתיאר הרב עמרם קורח (בספרו נוה-שלום): "מין חיה מבעלי הטלפים. ידיו ארוכות ורגליו קצרות, ועורו מנומר כעור הנמר, וצוארו כצואר הסוס, אלא שהוא ארוך וזקוף יותר. ויש לו שני קרניים קטנים". רבים מהראשונים זיהו כך את הזמר. רד"ק מביא כך בשם ר' יונה אבן ג'נאח בספר השורשים, בשורש זמר.

הדברים מובאים כך בשם רס"ג גם בספר כפתור-ופרח (פרק נח, דף קכד, א),¹ וכן מביא הרשב"ץ ביבין-שמועה (הלכות טרפות, דף ה, ב) בשם הגאון, וכוונתו כנראה לרס"ג. וז"ל הרשב"ץ: "הרבה העידו לי על חיה גדולה, שהוא בלשון התורה זמר... ותרגמה הגאון אלזראפה, שצווארה ארוך וגופה גדול מאוד, עד שכשהי[ת]ה בתוך החומה, פושטת צווארה חוץ לחומה. והעידו לי כי ראו אותה בפאס".

בסדור המיוסד ע"פ הגאונים, לרבנו שלמה ברבי נתן הסיג'למסי מזמנו של הר"י, נמנים בהלכות שחיטה (פכ"ד עמ' קסג) שבע מיני חיה: "ואלה שמותם - האיל והצבי והיחמור והוע"ל² והארוא"ה³. ויש אומרים: הכרכן⁴ והתיתל"י⁵ והג'יראפה". כך גם בהלכות ניקור (עמ' קע): "דע שבהמות הבר - היינו: הצבי והאיל והיחמור והיעל ואלארוא, ויש אומרים הכרכן והתותל והזראפה - אין בהם כל חלב אסור, ולא עורקים דמיים. אבל צריכים להוציא מהם הדם והעורקים, וכן את גיד הנשה". יתכן שהבאת

1. וראה עוד בפסקים וכתבים לר"י ארצוג, כרך ד יו"ד סי' כ (עמ' סד).
2. לפי רס"ג על התורה (דברים יד, ה) האקו הוא ה"ועל", היינו: יעל.
3. לפי הרס"ג שם, הדישן הוא הארוי (=הארואה). הר"י קאפח, מהדיר פירוש הרס"ג על התורה, פירש (בהע' 6) שזוהי חיה מדברית מוכרת, המצוייה בתימן.
4. כנראה צ"ל: כרכדן (כַּרְכְּדָן בערבית: קרנף). בפירושו לדברים לג, יז כתב רס"ג שהראם הוא הכרכדאן. ר' עמרם קורח (נוה-שלום), וכן הר"י קאפח (במהדו' רס"ג, שם), ביארו שזהו הקרנף האפריקני. בפירושי רס"ג לבראשית (מהד' צוקר, במקור הערבי עמ' 48, ובתרגום העברי עמ' 248) תיאר את הכרכדן, הוא הראם, במילים: "יצור גדול שארכו ורחבו גדולים, עד שהפיל נראה קטן לעומתו; קרניו ארוכות".
5. לפי רס"ג לדברים יד, ה: התאו.

הדברים בשם יש אומרים מוכיחה שלא מדובר במסורת אכילה שהיתה במקומו של ר' שלמה ב"ר נתן. הבאת הגיראף בין החיות באשר לדיני ניקור החלב גם היא אינה מוכיחה שהיתה לו מסורת שהגיראף נאכל - כל שבא לומר הוא איזה מין טעון ניקור חלב, ואיזה אינו צריך, ותו לא מדי.

אונקלוס תרגם זמר - דיצא. ר' נתן אדלר הכהן פירש בנתינה-לגר, שהוא מלשון שמחה, כמו "זמר" בעברית. גם יעלת חן (משלי ה, יט) תורגם במיוחס ליונתן בן עוזיאל: דיצתא דחסדא.⁶ וכן נמצאה ההוראה הזאת במשנה כלים (כד, א) "דיצת הערבין", ועיי"ש פיהמ"ש להרמב"ם. בפירוש הרוקח על התורה פירש הטעם שנקרא כך: "מזמרים לפניו כשתופסין אותו."

מסורת זו, שהמדובר בגיראף הולכת ונמשכת עד לאחרונים. בספר מקרי דרדקי (כ"י) לר' פרץ טרבוטו מחכמי איטליה⁷ כתב בערך "זמר": "לשון אחר: חיה, כמו תאו וזמר. ופרי"ד [=פירוש רבי דוד, כנראה הרד"ק] שבלשון ערבי קורין לו (ווארפא) [אולי צ"ל: זיראפא]. ויש מפרשים, שבלשון ערבי קורין לו תיתל."

בספר תולדות-הארץ (ורשה, תר"א) לר' יוסף בן בנימין שיינהאק (ח"א), הנקרא תולדות החיים, מערכת היונקים עמ' פח הערה פו) כתב: "הזמר הוא חיה טהורה, ויתרגמהו האשכנזי (!) למין חית עלע"ן זו. ורבים מהראשונים יעתיקו שם זמר למין הגיראפ"ע. עלע"ן זה הוא אולי ה"עיל" המוזכר בפירוש התורה (כ"י) לתלמיד מהרי"ל⁸ שכתב: "זמר - איין געאה", ובהערה בכ"י הוסיף: "ראיתי עורות גדולים, כמעט כעורות של פרות, וצבע שווארץ גראליכט [שחור-אפור], ושערו ארוך וקשה מאוד וקורין לאותה חיה עיל. גם שמעתי שיש לו פרסות(יו) סדוקות ומעלה גרה והוא כשר."

חוזרים הדברים בספר תבואות-הארץ לר' יהוסף שוורץ (החי פ"א עמ' שסו), שכתב: "זמר - מתרגם רס"ג, וכן בתרגום פרסי, אלזראפה, ר"ל גיראפ"ע. ואין נמצא בארץ, כי אם בחלק אפריקא הדרומי ובארץ אמעריקא." בהערה מובא מספרו דברי-יוסף (דף קנט, ב): "ואעיד עדות נאמנה, שבשנת תרי"ד ראיתי כמה גיראפ"ע חיים, אשר באו דרך ארץ מצרים. והיה לאל ידי לעיין ולהסתכל בהם, ולחקור ולדרוש באיכותם ובמהותם זמן מה. ומצאתי וראיתי שאמת וצדק, שחיה טהורה מעלת גרה ומפרסת פרסה היא, וכל סימני טהרה בה. לכן נכון ואמת ויציב, לתרגם זמר בשם גיראפ"ע."

המסורת המזהה את הזמר עם הגיראף לכאורה אינה עולה בקנה אחד עם מחלוקת האמוראים בחולין פ, א אשר לזהוים של עיזי דבאלא (עיזי יער). רב אחא מסתפק שם, "דלמא מינא דתאו או מינא דזמר נינהו". לפי רש"י מעיד בכך רב אחא על עצמו שאין אנו בקיאים בחיות אלו.⁹

6. כך עולה גם מהערך (ערך דף) שהוא מלשון דיצה וחדווה. וראה הרי"מ לוינגר, מאור למס' חולין (ח"ב עמ' 47).
7. נמצא במכון לתצלומי כ"י העבריים (כ"י אוקסופורד-בודלי 1508 - במכון: סרט 16427 - דף 23 א בערך זמר). בכ"י מינכן 63 מופיע הנוסח כנ"ל, אך בלי התוספת "ויש מפרשים שבלשון ערבי קורין לו תיתל". תיאור כתב היד מובא בספרו של ר' אריה גאליה: מסורת הטייטש של החומש.
8. במכון לתצלומי כ"י העבריים (כ"י ציריך 25 - במכון: סרט 2514 - דף 256 א). תודתי לידידי ר' שמשון צבי לוינגר יצ"ו, שטרח והמציא לי את כתבי היד הנ"ל.
9. אם גורסים "דלמא מינא דתאו" או לאו - עיי' מגיד-משנה, כסף-משנה ולחם-משנה הל' מאכלות אסורות א, ח; פירוש הר"י קאפח שם ציון יב. וראה עוד כנסת-הגדולה יו"ד סי' פ הגב"י אות כד; פרי-מגדים משב"ז שם סי' א; דרכי-תשובה שם סי' ק י; ובפסקים וכתבים להרי"א הרצוג (לעיל הע' 1).

ב. התחש הוא הגיראף

ה"ר שלמה צבי שיק, אב"ד דק"ק קארצאג, מביא בשו"ת הרשב"י (אה"ע סי' סד) בשם החוברת כוכבי-יצחק:¹⁰ "תחש היא החיה הנקראת בלשון התלמוד [?] **גמל נמר**, ובלשון ערבי גיראפה, שהוראתו בלשון ערבי **יפה ונאה**, כי עורה יפה ומלא טלאים כנמר, ויש לה כמין קרן קטן במצחה, ושני קרניים דומות לקרני הצבי, ואזניה כאזני הפרה. והיא חיה טהורה המעלת גרה, ומפרסת פרסה שתי פרסות, השוכנות באפריקה. ומעורה יעשו שם עד היום אהלים וכלים, לתת בהם מים. והחיה הזאת יש לה תכונה מיוחדת, אשר לא נמצא בכל חיות היבשה. כי כאלם לא תפתח פיה, גם כי יגדל כאבה עד מאד. ועל זה יעידו הציידים, כי גם אחרי אשר חבלוה בכלי נשק, לא השמיעה קולה. ועל תכונה הזאת נקראת בלשון עבר **תחש**, משורש **חשה**."¹¹

אולם הרש"צ שיק קובע בהמשך דבריו, ש"התחש שהיה אז במדבר היה מין טהור. רק שאותו מין נזדקק למין הדומה לו, ומן החבור הזה יצא הבריה הנקראת גירפה. ויש מהם ממפריסי הפרסה ומעלה גרה הם; ויש מהם אשר הם רק ממפריסי פרסה קצת, ודומים במקצת לפרה ובמקצת לגמל, וכן לצבי. מזה בא שחכמי אומות העולם מונים הגירפה למין גמל."

לדעתו, הגיראף הוא מין הגמלים ששלח יעקב לעשו, ומשום כך, לדעתו, כתב רבנו בחיי (בראשית לב, טו) שהגמלים ששלח יעקב לעשו, זמן עיבורם הוא ששה חודשים, אף שבגמ' בכורות ח, א מובא שבהמה גסה טמאה (היינו: גמל) עיבורה לשנים עשר חודש.¹² לדבריו, התכוון רבנו בחיי לגיראף, שממין זה שלח יעקב לעשו, והוא מין טהור שאז היה זמן עיבורו ששה חודשים. אבל כיון שהמין המוכר לנו נוצר מהזדקקות התחש שהיה בימי משה למין גמל טמא, "נשתנה הבריה מתחש למין גמל."

ג. חיה נאכלת במסורת או בסימניה?

מתוך סימני הטהרה שנמנו בתורה לחיות, זכה הגיראף והוא גם מעלה גרה וגם מפריס פרסה ושוסע שסע שתי פרסות. לכאורה, זוהי סיבה מספקת כדי להכשירו באכילה. אולם מדברי הרמ"א (יו"ד פב, ג) עולה, "שאין לסמוך על סימנים, ואין לאכול שום עוף אלא במסורת שקבלו בו שהוא טהור." מדברי הש"ך (פ, א) עולה שהוא הדין לסימני חיה, שכן כתב שם: "ולפי שאין לנו עתה אלא מה שקבלנו במסורת, וכדלקמן (סי' פב) גבי סימני העוף קצתתי." כך פירש החזו"א (אגרות ח"ב סי' פג; יו"ד יא, ה) את כוונת הש"ך: "שאינו נכנס להאריך בפירוש סימני הקרנים שאמרו חכמים, להכריע בין חיה לבהמה, לפי שאין לנו עתה אלא מה שקבלנו במסורת... רהיטת הדברים, שמנהגנו שלא לאכול מין חדש ע"י סימנים, כמו שכתב הרמ"א בעוף."

כך מבואר בספר חכמת-אדם (לו, א): "אין אנו אוכלין אלא מה שקבלנו במסורת מאבותינו. אם כן אסור לנו לאכול מן החיות, רק הצבי שניכר לנו." ומשום כך כתב

10. יצא לאור ע"י מנחם מנדל שטרן בוינה בשנים תר"ה-תר"ל. כאן מדובר בחוברת טז, דף מא.
11. לפי הגמ' בשבת כח, ב תחש שהיה בימי משה, בריה בפני עצמה היתה, ולפי שעה נזדמנה לו למשה. בכל זאת טרח אונקלוס (שמות כה, ה) לתרגם שם חד-פעמי זה (ססגונא). אפשר שמשום כך טרח רש"י לבאר את השם הזה: "ססגונא - שְׁשֻׁשׁ ומתפאר בגווניו שליו". ועי' בנתינה-לגר ובמרפא-לשון. רס"ג בפירושו תירגם ללשון ערב: דארש, שהוא מין מעורות המעובדים, וכן כתבו בשמו ר"י אבן ג'נאח בס' השרשים, בשורש תחש, ור"א בן הרמב"ם בפירושו לתורה.
12. אמנם הרמב"ן באמונה-ובטחון פ"ח הביא מעין דברי רבנו בחיי, אבל גרס בדבריו: "ושל גמלים יב חדשים", וסרה קושית הרש"צ שיק.

בהמשך דבריו (סעיף ו): "כל הסימנים שבעולם לא מהני להתיר, אלא מה שנמסר לנו מאבותינו." ועל דבריו סמך החזו"א (אגרות ח"א סי' צט; יו"ד יא, ד), "שלא לאכול בהמות וחיות אלא במסורת."

החזו"א ציין שדעה זו של הש"ך ובעל חכמת-אדם היא דלא כפרי-מגדים (שפ"ד פ, א) הסובר ש"רק עופות אין לאוכלם אלא במסורת; אבל בהמה וחיה - כל שמכיר שמעלת גרה ומפרסת פרסה, סגי בהכי ואין צריך בקיאות לזה."

הויכוח שבו דן החזו"א (שם ובאגרות ח"א סי' קיג) נסוב על הכשרו של השור ההודי, "זבו" (בערבית: דרבאניה); מובא במלואו בפסקים וכתבים להרי"א הרצוג (יו"ד כרך ד סימנים כ-כב). ר' עבדאלה סומך כתב בספרו זבחי-צדק (יו"ד פ, ב) שבבגדד יש "מסורת וקבלה על ג' מיני חיות, והם: הצבי והאיל והיחמור" אבל הכוונה איננה שעל שאר החיות אין מסורת, ולכן אין לאוכלם, אלא כפי שפירשו בכף-החיים (יו"ד פ, ה): "הא דצריך קבלה ומסורת, היינו דוקא לענין חלב; אבל לענין בשר אין צריך בקיאות, דהא ניכר במעלה גרה ומפריס פרסה." בדבריו הוא נסמך על מש"כ ה"ר יצחק ב"ר אליעזר בספרו בית-יצחק (יו"ד סי' פ, בחלק עקרת-הבית): "והאידינא אינו נאכל החלב אלא במסורת", ופירש דבריו בעמודי-זהב (אות ג), "דאין אנו בקיאים במובלע חרקייהו ושאר סימנים; משא"כ לענין אכילת בשר, אין בקיאות להכיר מפרסת פרסה ומעלת גרה."

ראיה לתפיסה זו, שאין צורך במסורת על מיני החיה, יש להביא מדברי הרמב"ם (הל' מאכ"א א, ח), שכתב: "אין לך בכל בהמה חיה ועוף שבעולם שמותר באכילה, חוץ מעשרת המינין המנויין בתורה - שלשה מיני בהמה, והן: שור, שה ועז; ושבעה מיני חיה: איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר - ...לפיכך כל מי שהוא מכיר, אינו צריך לבדוק לא בפה ולא ברגלים." הרי שבהיכר בלבד יכול לאכלם, ואין צריך לא בדיקה, אף לא מסורת.¹³

כאמור, כיון שהגיראף ניחן בכל סימני הטהרה, הרי שגם בהעדר מסורת ניתן היה לאוכלו. מה עוד, שלסימנים אלו הצטרפו דברי הרס"ג - שהם כמסורת - שהזמר הוא הג'יראף, וממילא מין טהור הוא.

ד. סיבות לאיסור וחייבת

עם כל זאת, לא נכחד שאכן בשרו של הג'יראף לא נאכל במשך כל הדורות. יש טוענים שהדבר נובע מכך שלא היה ברור היכן מקום השחיטה בצוארו, שהרי הוא ארוך

13. [לא היא! מלשון הרמב"ם עולה שלא תועיל הבדיקה בפה (מעלה גרה) וברגלים (מפריס פרסה), אלא יש צורך להכיר את הבהמות ואת החיות. מה היא הכרה זו, אם לא מסורת?! - הערת עורך (ד.א.)]

תגובת המחבר: ראשית, גם אם הכרה פירושה מסורת, הרי עם זאת קבע הרמב"ם שמי שיש לו מסורת אינו צריך לבדוק, אבל למי שאין מסורת מועילה הבדיקה בפה וברגלים. שנית, הכרה זו אין פירושה מסורת הלכתית של טהרה, אלא הכרת המין. המסורת ההלכתית מועילה גם ללא ידיעת השם; די בידיעה שגוף חי זה מותר באכילה. הכרה פירושה, ידיעת מין בעל חיים זה וידיעת שמו מתוך מכלול בעלי החיים וזהויו. ראייה לכך שמסורת והכרה שני דברים הם, יש להביא מלשון הרמב"ם בהל' טו: "כל מי שהוא **בקי במינין אלו ובשמותיהן** [היינו: הכרה] הרי זה אוכל עוף שאינו מהם ואינו צריך בדיקה, ועוף טהור נאכל **במסורת**". כשהרציתי את הדברים לפני הר"י קאפח שליט"א, כתב לי: "מש"כ רבנו מי שהוא מכיר וכו' - נראה פשוט שהוא מכיר את מבנה גופן וחיטובן, כפי שאנו מכירים את העז ואת הכבש ומיד אומרים: זה עז וזה כבש. כך הכרה זו, ואין צריך לבדוק. אך זה רק לענין איסור והיתר; לענין חלב צריך בדיקה כמבואר בדברי חז"ל. וכל אדם בקי בבדיקה זו".

וזקוף יותר מכל שאר בעלי חיים. להשערה זו אין כל בסיס בהלכה, שהרי קיימא לן שכל הצואר כשר לשחיטה (בבלי חולין יט, ב; רמב"ם הל' שחיטה א, ה; ושו"ע יו"ד סי' כ).

אפשר שהמסורת בדבר אכילתה, שכאמור היתה קיימת בתקופת הרס"ג, נשכחה כיון שבשר הגיראף אינו טעים לחיך, כמו שכתב ר' יוסף שיינהאק בספרו תולדות-הארץ (ח"א, תולדות החיים, מערכת היונקים עמ' פח אות ד). ואולי משום שבשר הגיראף אינו מצוי, בין השאר משום שהגיראף הוכרז כ"חיה מוגנת" והוא אסור בציד. יש אפילו הטוענים שהשוחט עובר בבל תשחית. אך עדיין, אי אכילתה אינו עושה אותה כיום כחיה שאינה טהורה. הרי גם איל וצבי אינם נמכרים כיום באטלז, אבל בימי קדם היו עולים על שולחן מלכים, כאמור במלכים א ה, ג.

ה. התחדשות הויכוח בימינו

הויכוח על כשרות הגיראף הולך ונמשך עד ימינו. בירחון "המאור" פורסמה תמיהה בשמו של הרב ישעיה אריה דבורקס: "מדוע לא יהנו מבשרה [של הגיראפה] אם היא חיה כשרה, ואדרבה יאכלו ענוים וישבעו."

השיב על דבריו הרב צבי הירש קאהן בשו"ת המאור וזכרון בספר (ניו-יורק, תשכ"ז, ח"ב עמ' רמז-רנ), שלאחר שהעתיק את דברי שו"ת הרשב"ן הנ"ל, סיים: "היוצא לנו מזה שאין בהשערת הרב דבורקס שגירפה הוא מין כשר, ולא כלום. וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל לא תהא מוחלפת, ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך." דומה שמעיני האחרון נתעלמו כל אותם מקורות שמנינו לעיל, ולפיהם הזמר האמור בתורה ומנוי בין החיות הטהורות הוא הגיראף.¹⁴

ו. סיכום

- I. הגיראף הוא, לפי מסורת וקבלת הגאונים, הזמר האמור בתורה.
- II. כיון שיש לגיראף סימני הטהרה הנחוצים - מעלה גרה, מפריס פרסה ושוסע שסע שתי פרסות - הרי שדי בכך כדי להתירו באכילה, ואין צורך לדעת הרמב"ם, השו"ע והפרי-מגדים, במסורת כדי לאוכלו.
- III. לדעת הש"ך ורבים מן האחרונים גם חיה אינה נאכלת אלא במסורת, ולכן, אין לקבל שום מין חדש להביאו על שולחן ישראל, "מפני גדר למאכלות אסורות אשר פרצה טהרה בישראל, ואין לנו לפרוץ גדר בזה" (לשון חזון-איש).

14. עוד נידון ונזכר עניינו של הגיראף בספרו של הרב ישראל מאיר לוינגר, מזון כשר מן החי (עמ' 19). בהערותו שם ציין למאמר שכתב בתורה-ומדע (כרך ה, תשל"ה, עמ' 37-50). עוד דן הוא בכך בספרו מאור למסכת חולין (ח"ב עמודים 5 ו-47). ועי' עוד מש"כ פרופ' י' פליקס בספרו חי וצומח בתורה (ערך זמר עמ' 33, וערך תחש עמ' 93, מהד' ירושלים תשמ"ד); הי"ר דוד צבי פלדמן, בילקוט כל חי (ערך זמר עמ' תרלח-תרמ); ר' אמיתי בן דוד, שיחת-חולין (עמ' תיז-תיח); ילקוט-יוסף (ח"י עמ' תקנ). הרב עמרם אדרעי יצ"ו כתב בספרו "אנצקלופדיה לכשרות המזון - מזון מן החי" (עמ' רה): "גיראף חיה לא כשרה, וי"א שזהו הזמר (שהוא חיה כשרה, ולא נאכל מחוסר מסורת)". בזמנו תמהתי עליו בשל לשון זו, ואכן בספרו "הכשרות כהלכה השלם" שיצא לאור כמה שנים מאוחר יותר נזהר בלשונו, ושינה מהנוסח הקודם.